

INFORMATIEBULLETIN

Vriendenkring Museum Romeins Halder

Museum Romeins Halder

Haanwijk 5B

5271 VG

Sint-Michielsgestel

Openingstijden

Dinsdag: 11.00 -16.00

Zondag: 12.00 -16.00

Toegang

Kinderen t/m 12 jaar gratis

13 jaar en ouder € 3,00

Groepsrondleiding op afspraak € 30,00 (excl. toegang p.p.)

Per 1-01-'19 € 40,00.

Op 25 juni 1993 opende het Oudheidkundig Museum Sint-Michielsgestel zijn deuren op het terrein van het Doven Instituut. We zijn nu 25 jaar en een nieuwe locatie verder.

Het logo van het museum is tijdelijk aangepast om dit feit niet ongemerkt voorbij te laten gaan. Geld voor een grootse viering is er niet, omdat we bewust de keuze maken om zoveel mogelijk geld te reserveren voor nog verdere aanpassingen in het museum.

Nu, ruim een jaar na de opening van het museum in de Opbouwschuur op Haanwijk, kunnen we constateren dat onze plannen om ons museum een moderner uiterlijk te geven allemaal uitgevoerd zijn. Met veel dank aan onze subsidiegevers en grote en kleine sponsors.

Alle reden om dit te vieren met een dubbeldik jubileumnummer.

Bert van Beek, voorzitter van het museum heeft de geschiedenis van het museum voor u op een rijtje gezet. En die geschiedenis gaat verder terug dan 1993! U leest het op de pagina's 2 - 11.

Roos Jackson-Wijnen, conservator, heeft zich verdiept in de fibulae (= mantel- of doekspelden). Aanleiding was de toezegging dat het bruikleen van een kniefibula voor onbepaalde tijd verlengd is. Zij beschrijft de fibula en gaat in op de verschillende typen die gelijkenis hebben met de kniefibula.

Dat het gemeentebestuur ons een warm hart toedraagt leest u op pagina 15.

Bert van Beek start met de uitleg over het Romeinse geldstelsel een serie over de munten in het museum.

En het laatste artikel gaat over de verschillende wijzen waarop uw bezoek aan het museum een feestje wordt. Er is namelijk voor elk wat wils.

De redactie wenst u veel leesplezier.

Bericht vanuit de Vriendenkring.

Paul van Dongen die 2 jaar voorzitter is geweest van de Vriendenkring heeft helaas zijn functie vanwege gezondheidsredenen moeten neerleggen. In de korte tijd die Paul bij het museum betrokken was, ontloopte hij zich als een enthousiaste Vriend, die veel plannen had. Helaas kan hij deze niet zelf uitvoeren.

Wij danken hem voor zijn inzet en wensen hem een betere gezondheid.

Een opvolger voor Paul is nog niet gevonden, in die tussentijd zullen Lucia Huisman en Pien Barendregt de honneurs waar nemen.

De **Rabo Clubkas Campagne**, een van de zaken die Paul van Dongen heeft ingebracht, loopt weer in de 2de helft van november. Iedereen die lid is van de Rabobank Hart van de Meierij ontvangt een code waarmee 5 stemmen uitgebracht kunnen worden. Max. 2 per club of stichting. Vorig jaar heeft ons dat ruim 500 euro opgeleverd. Er kan gestemd worden tot 29 november.

Het is een bijzonder jaar, het museum bestaat 25 jaar!!

Misschien een aanleiding om uw donatie te verhogen óf een extra donatie te doen.

De geschiedenis van ons museum

Bert van Beek

Inleiding

De onderstaande geschiedenis is een persoonlijke impressie, gebaseerd op wat al eerder geschreven is, mijn gesprekken met collega-medewerkers en oud-medewerkers en mijn eigen ervaringen sinds begin 2009. Deze geschiedenis van ons museum is in drie periodes in te delen: de voorgeschiedenis met het museum op een van de zolders van het Instituut voor Doven (nu Kentalis geheten); deze liep globaal van 1962 tot 1985. Daarna volgde de periode van het Oudheidkundig Museum in de Jongenskapellen van datzelfde Instituut; deze liep van 1993 tot 2014. De derde periode begon in 2017, waarin het museum, nu als Museum Romeins Halder, gevestigd is op het Landgoed Haanwijk bij Halder. Deze drie periodes zijn gescheiden door twee overgangsfasen: de eerste omvatte de jaren 1985-1993 en de tweede de jaren 2015-2017. De eerste periode kan ook gekarakteriseerd worden als het museum van Broeder Celestinus Vencken (1919-2003) en de tweede als het museum van Bart van den Hurk en zijn medewerkers. Het is nu nog te vroeg om aan de huidige periode namen te koppelen.

Tijdens de eerste tussenfase was het museum bijna acht jaar gesloten. In de tweede tussenfase kon het museum beperkt openblijven in de Openbare Bibliotheek van Sint-Michielsgestel.

De voorgeschiedenis

Het museum dat in 1993 werd geopend onder de naam *Oudheidkundig Museum Sint-Michielsgestel*, kent een lange voorgeschiedenis. Deze begon in 1962 met de ontdekking van ongeveer 5000 Romeinse munten, die met een hoop zand opgebaggerd waren uit de Essche Stroom bij Halder. Hierdoor begon Broeder Celestinus, leraar voortgezet onderwijs aan het Instituut voor Doven te Sint-Michielsgestel, meer aandacht te besteden aan de scherven die vlak bij Halder werden gevonden.

In zijn eigen woorden in wat we nu *Het boek van Broeder Celestinus*¹ noemen: “Na de Romeinse muntvondst . . . en naar aanleiding van een groot aantal Romeinse vondsten op een terrein dat eigendom was van het Instituut voor Doven in 1962, werd door Prof. Bogaers² aan Br. Arno (= een collega van Celestinus) en mij gevraagd of wij – onder supervisie van de ROB – in Halder met een voorzichtig onderzoek wilden beginnen. Ik ben toen meteen heel serieus begonnen mij zowel theoretisch als praktisch in te werken in de archeologie.” Dit geeft wel aan hoe enthousiast Broeder Celestinus was en hoeveel vertrouwen prof. Bogaers in hem had.

Zijn belangrijkste vondst was de ontdekking van de pottenbakkersoven te Halder in 1973. Dit was tevens zijn laatste vondst. Daarna werden er nog wel scherven aangeboden en munten en andere metalen voorwerpen gevonden, de munten en het metaal vooral door Pieter van den Heuvel uit Sint-Michielsgestel, maar het graafwerk was nu voorbij. Al die vondsten kregen een plaats op de zolder van het Instituut waar hij met zijn verkenners bijeenkwam, want hij was ook de leider van de padvinderij van het Doveninstituut.

afb. 1: *Reconstructie op ware grootte van de opgravingskuil van de oven, 20 jaar later gemaakt in 1993, die we helaas niet mee konden nemen naar de wederopbouwschuur op Haanwijk.*

Hieruit groeide in 1964 een bescheiden museum, dat opengesteld werd voor mensen uit de omgeving en voor schoolklassen. De reputatie van Celestinus was onderhand zo toegenomen dat Bogaers hem in 1966 voordroeg als correspondent van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). Deze correspondenten waren de lokale ogen en de oren van de ROB.

¹ Celestinus Vencken, *Halder, geschiedenis van het archeologisch onderzoek in Halder, gemeente Sint-Michielsgestel*, 2000. Dit boek bevat een overzicht van zijn archeologische ontdekkingen en is te raadplegen op onze website www.romeinshalder.nl/Collectie.

² Prof. Dr. J.E.A.T. Bogaers (1926-1996), toen verbonden aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort en buitengewoon hoogleraar provinciaal-Romeinse archeologie te Nijmegen. Hij heeft broeder Celestinus altijd zeer gestimuleerd en geholpen.

afb. 2: Broeder Celestinus met een schoolklas in zijn museum op zolder.

Ons oud-bestuurslid en steentijddeskundige Anton van der Lee leerde Celestinus kennen in 1968 bij de eerste Contactdag voor de Brabantse amateurarcheologen die toen speciaal in Sint-Michielsgestel werd gehouden en die gedeeltelijk in het Instituut plaats vond. Later zouden zij zeer intensief gaan samenwerken.

In 1985 moest Celestinus, vanwege de gedeeltelijke sloop van het gebouw, zijn zolder ontruimen en werden alle vondsten opgeslagen in de kelders van het Instituut.

De eerste tussenfase

In zijn *Herinneringen aan de oprichting van het Oudheidkundig Museum St. Michielsgestel*³ beschrijft Van der Lee het begin van deze fase als volgt: “Voor Br. Celestinus was dat heel onbevredigend en vrijwel meteen startte hij een werkgroep met o.a. zijn vaste medewerker Pieter van den Heuvel en burgemeester van Den Dungen Frits Speetjens, om te komen tot de oprichting van een nieuw museum in het Instituut voor Doven. De directie daarvan, J. van Eijndhoven en Drs. W.N. van den Dries, was bereid daaraan mee te werken en liet zich door Gerrit van Riet (= lid van het bestuur van het Instituut) vertegenwoordigen in de formele oprichtingscommissie die Br. Celestinus bijeen wilde roepen”. Deze commissie werd uitgebreid met o.a. Prof. Bogaers, de Gestelse burgemeester Mr. R. Smits van Oyen en Anton van der Lee zelf. Dit resulteerde op 21 september 1987 in de oprichting van de Stichting Oudheidkundig Museum Sint-Michielsgestel. Heel bijzonder was dat de directie van het Instituut van harte meewerkte aan de oprichting van dit museum en zelfs bereid was om ruimte in het Instituut ter beschikking te stellen en de benodigde financiën om deze ruimte in te richten en in stand te houden.

De keuze van de geschikte ruimte voor het nieuwe museum was niet eenvoudig. De directie stelde verschillende delen van het gebouw voor, die geen van alle geheel geschikt waren, totdat in 1989 de voormalige Jongenskapel werd aangeboden. Onze oud-conservator Bart van den Hurk schreef daarover: “Dat ons museum in de jongenskapel zijn intrek mocht nemen, was niet louter een kwestie van liefdadigheid van de kant van het toenmalige Instituut voor Doven. Er lag namelijk een eis van de AWBZ dat deze kapel na de grote verbouwingen van 1985 alleen

³ Gepubliceerd op onze website www.romeinshalder.nl/Collectie/Artikelen

behouden mocht blijven als ze een sociaal-culturele bestemming zou krijgen, mede ten bate van de inwoners van Sint-Michielsgestel. Een museum dat gewijd was aan het Romeinse verleden van Halder voldeed geheel aan deze eis. Wat lag meer voor de hand dan het vroegere, kleine museum over Halder dat bij de verbouwing het veld had moeten ruimen, op deze manier voort te zetten?”⁴

Aanvankelijk werd alleen de grote Jongenskapel als museumruimte aangeboden, maar al spoedig stemde de directie er mee in dat ook de kleine kapel en de ruimte daaronder gebruikt mochten worden. Zo ontstond een geschikte driedeling: de permanente expositie werd ingericht in de kleine kapel, de werkruimtes en het depot kwamen daaronder en de wisselexposities en de concerten vonden plaats in de grote Jongenskapel.

Ondertussen stond de collectie nog steeds in de kelders van het Instituut. Gelukkig werd het team in 1990 versterkt met Dr. Bart van den Hurk. Zijn functie werd officieel omschreven als conservator, maar in feite deed hij veel meer. Hij was de bedenker van het dubbele concept van het museum: *Halder als een plaats waar aardewerk werd geproduceerd in de Romeinse tijd en Romeins Brabant een gezicht geven*. Op basis hiervan concretiseerde hij de inrichting van het nieuwe museum. Bescheiden als hij is, moet je goed lezen wat hij voor de inrichting van het museum betekende. In zijn eigen woorden: “Van de talrijke personen die aan dit project (= de inrichting van het museum) hebben meegewerkt, moeten er twee met naam en toenaam genoemd worden: Peer Vos uit Beuningen en Harrie van Gerven uit Halder. Ondergetekende (= Bart van den Hurk) mocht de diverse plannen uitdenken, zij zorgden ervoor dat ze werden uitgevoerd.”⁵ De opening vond plaats op 25 juni 1993.

De tweede periode: Oudheidkundig Museum Sint-Michielsgestel

Bart van den Hurk, leraar klassieke talen, was ook geschoold als provinciaal-Romeins archeoloog en promoveerde bij prof. Bogaers op de vondsten uit de Romeinse tijd te Esch. Hij ging verder met de wetenschappelijke beschrijving van de vondsten uit Halder, wat resulteerde in het kaartsysteem dat later een computerbestand werd. Bovendien wist hij subsidie te verwerven voor het beschrijven van het aardewerk door Drs. Ryan Niemeijer⁶ en zorgde hij ervoor dat de beeldende kunstenares en technische tekenares Anneke van Bergen uit Beuningen in 2011 de collectie metaal tekende, want een goede tekening geeft meer informatie dan een foto.

⁴ B. van den Hurk, Afscheid, *Informatiebulletin voor de Vriendenkring van het Oudheidkundig Museum Sint-Michielsgestel*, voorjaar 2015, p. 2-3, www.romeinshalder.nl/Vriendenkring/Informatiebulletins.

⁵ Hij formuleerde niet alleen het concept, maar hij bedacht ook het didactische model waarmee dat concept vertaald werd in de museuminrichting. Zie voor de bron van dit citaat noot 4 hierboven.

⁶ R.A.J. Niemeijer, *Het Romeinse aardewerk uit Halder in het Oudheidkundig Museum te Sint-Michielsgestel*, Nijmegen 2004, verschenen als nr. 3 in de reeks *Auxiliaria*. Deze publicatie is ook te vinden op onze website www.romeinshalder.nl onder de kop *Collectie/Zoeken in vondsten uit Halder* en dan klikken op *Auxiliaria 3*. Helaas is dit werk nu verouderd door de publicatie van H.A. Hiddink, *Romeins aardewerk van de Zuid-Nederlandse zandgronden*, 3^e gewijzigde druk, Amsterdam 2014, deel 2 in de reeks *Materiaal en Methoden*. Veel van de scherven die Ryan niet kon determineren, zijn met dit werk nu wel te determineren.

afb. 3: Links de pottenbakkerswerkplaats en rechts een vitrine met lokaal te Halder gebakken aardewerk, Oudheidkundig Museum, inrichting uit 1993

In 2005 bouwde Dr. Vincent Mom de website van het museum met de zoekmachine en de database: *Zoeken in vondsten uit Halder* en maakte hij alle daarin opgenomen foto's.⁷ Bart zorgde voor de bijbehorende beschrijvingen. In 2010 tenslotte, publiceerde onze glasspecialist en adjunct-conservator François van den Dries de catalogus van glasvondsten.⁸

Afb. 4: Optreden van de MIK Recorder Players, oktober 2011

⁷ Hij heeft niet de voorwerpen kunnen fotograferen die destijds in de vitrines stonden. Deze staan dus ook nu nog niet in de database.

⁸ Hij heeft hierbij voortgebouwd op de determinaties door dr. Sophia van Lith. De catalogus is te vinden op www.romeinshalder.nl/Collectie/Glas- en edelsteenvondsten en dan te klikken op *download het PDF bestand met de catalogus*.

afb. 5: *Leny Klerks, arduin en Portugees marmer, opgesteld naast een van onze vaste vitrines.*

afb. 6: *De expositie van het Romeins glas in de linker biechtstoel, 2009*

Tijdelijke exposities en concerten.

Het museum ontving na de eerste aanloop hoofdzakelijk leerlingen van basisscholen en soms ook van het voortgezet onderwijs. Om meer volwassenen in ons museum te krijgen, werden er allerlei tijdelijke exposities gehouden en werden er in de grote Jongenskapel ook concerten georganiseerd.

Rond 2010 was het de vaste gewoonte geworden om zesmaal per jaar een wisseltentoonstelling in huis te hebben van lokale en regionale kunstenaars: voornamelijk schilderijen en in de zomermaanden, als er geen schoolklassen kwamen, ook beeldhouwwerk en andere driedimensionale kunst, die dan vrij in de ruimte konden worden opgesteld.

Op die manier haalden wij in het topjaar 2013 zo'n 2800 bezoekers, waarvan ongeveer de helft volwassenen. De meeste wisseltentoonstellingen hadden geen relatie met de Romeinse tijd, maar brachten de bezoekers toch indirect in contact met onze permanente opstelling. Alleen de exposities van Romeins glas uit de collectie van Het Noordbrabants Museum in 2009-2011 en die van Romeinse munten uit particulier bezit in 2013-2014, beide tentoongesteld in één van de biechtstoelen, pasten vanzelfsprekend naadloos bij onze vaste collectie.

De tweede tussenfase

In het voorjaar van 2011 kregen wij van de directie van Kentalis te horen dat ons museum de jongenskapellen moest verlaten om plaats te maken voor een nieuw te stichten Museum voor Dovenonderwijs, maar tijdens mijn vakantie werd ik in Frankrijk gebeld door de directeur dat ons vertrek voorlopig niet doorging. Wij waren van plan geweest om in 2012 een groot symposium te

houden onder de titel *Halder, hart van Romeins Brabant? 50 jaar archeologie in Halder*.⁹ Tenslotte was alles begonnen in 1962 met de grote muntvondst uit de Essche Stroom. Voor de zekerheid hebben we dat symposium maar in het najaar van 2011 gehouden, want wij vermoedden toen al dat het uitstel van ons vertrek uit de jongenskapellen geen afstel was. Uiteindelijk kregen wij eind 2013 te horen dat wij per 1 januari 2015 definitief de jongenskapellen moesten hebben verlaten. We vonden het spijtig dat we weg moesten, maar we waren ook dankbaar dat we twintig jaar gastvrijheid hadden genoten en dat we lang financieel en in natura door Kentalis zijn gesteund.

Wij waren overtuigd van de culturele en educatieve betekenis van het museum voor de samenleving en daarom wilden wij doorgaan. Daarom begon het zoeken naar een nieuw onderkomen en naar de financiën om ons museum voort te zetten.

De gemeente Sint-Michielsgestel verklaarde veel belang te hechten aan het voortbestaan van het museum en was zeer behulpzaam. We hebben met enkele ambtenaren verschillende gebouwen van binnen en van buiten bekeken, maar niets was echt geschikt. Uiteindelijk hebben we de publiciteit gezocht en het Brabants Dagblad hielp ons daarbij met enkele grote artikelen in hun blad over ons huisvestingsprobleem. Op die manier leerde ook Wim van den Dries, de oud-directeur van het Instituut voor Doven, die zich nog steeds betrokken voelde bij ons museum, onze nood kennen en vrij spoedig belde hij mij dat hij mij in contact wilde brengen met iemand die ons misschien kon helpen. Hij vertelde niet wie dat was en ik had het gevoel dat ik daar ook beter niet naar kon vragen. Eind april 2014 hadden wij een bijeenkomst bij hem thuis en daar was ook Ing. Jan Baan, de directeur van het Brabants Landschap. Het klikte en in juni kwam Jan Baan bij ons in het museum kijken. Het resultaat was dat hij ons de wederopbouwschuur op het landgoed Haanwijk om niet aanbood – we betalen alleen energie, verzekeringen en dergelijke kosten – maar die schuur moest eerst nog grondig verbouwd worden. Daar op Haanwijk konden wij onderdeel worden van een museaal landschapspark en dat stond ons zeer aan. Dankzij de steun van de gemeente konden wij begin 2015 in de Openbare Bibliotheek in Sint-Michielsgestel tijdelijk onderdak krijgen, waar wij een bescheiden expositie konden inrichten. Nu dus nog het zoeken naar geld voor de toekomstige inrichting.

Tijdens deze tweede tussenfase stond het wetenschappelijke onderzoek gelukkig niet stil. Onze nieuwe conservator Drs. Roos Wijnen-Jackson bestudeerde samen met Drs. Martijn Bink en Dr. Barbara Borgers nogmaals¹⁰ het aardewerk uit de ovenkuil en ze konden op basis van de chemische analyse aantonen dat de klei voor dit aardewerk niet afkomstig was uit de dichtstbijzijnde gevonden kleikuil en zij hebben nieuwe typen ontdekt. Dit onderzoek was eind 2015 al afgerond, maar de resultaten daarvan konden pas in 2017 in de prestigieuze *Xantener Berichte, Band 30* gepubliceerd worden. Helaas is dit nog niet vrijgegeven om als pdf op onze website geplaatst te worden, maar meer informatie is te vinden in het bulletin van najaar 2017, dat natuurlijk wel op onze website is te vinden.

De verbouwing van de wederopbouwschuur begon later dan we gehoopt hadden, maar in het voorjaar van 2017 konden we daar terecht en op 8 juni van dat jaar gingen we officieel open.

⁹ De teksten van de bijdragen tijdens dit symposium zijn te vinden op: www.romeinshalder.nl/Collectie/Artikelen/Halder_Symposium.

¹⁰ Dit aardewerk was in de jaren 70 al eens onderzocht door W. Willems, zie: www.romeinshalder.nl/Collectie/Artikelen.

Iedereen kon toen zien hoe het bijzonder geslaagde ontwerp van architect Theo Mathijssen van *Reset Architecture* werkelijkheid was geworden en hoe goed onze nieuwe vitrines, die we voor een vriendenprijsje over hadden kunnen nemen van Museum Arnhem, hierin tot hun recht kwamen.

Brabants Landschap was natuurlijk al onze grootste sponsor, maar ook bij de inrichting hebben enkele medewerkers daarvan ons heel enthousiast en goed geholpen.¹¹ Door veel giften en subsidies was voor de totale inrichting een budget van 50.000 euro beschikbaar.¹²

De derde periode: Museum Romeins Halder

afb. 7: *Ons nieuwe museum, foto James van Leuven.*

Deze periode is nog maar net begonnen, dus veel is er nog niet te melden. We kozen een nieuwe naam omdat we de ondertitel van ons oude museum: *Het stroomgebied van de Dommel in de Romeinse tijd*, niet meer waar konden maken doordat we nu minder expositieruimte hebben, maar vooral ook omdat een aantal belangrijke bruiklenen terug moest naar het Noordbrabants Museum. We concentreren ons nu echt op Halder zelf.

¹¹ Meer uitgebreide informatie over deze tijd is te vinden in de Informatiebulletins van de jaren 2014-2018 op onze website.

¹² Naast de ingang van de museumruimte hangt een bord met de namen en logo's van de organisaties die ons financieel bij de inrichting hebben gesteund. Daarnaast hebben particulieren via de Stichting Vrienden van ons museum ook ruim bijgedragen.

Nieuw is dat we nu veel meer aandacht aan digitale informatieoverdracht kunnen besteden.¹³ In de jongenskapellen hadden we wel een beamer met onze introductiefilm, maar nu zijn daar een grote en twee kleine touchscreens bijgekomen waarop achtergrondinformatie over de collectie te vinden is. Op één daarvan, geplaatst voor de vitrine over het opgravingswerk door Celestinus, is zijn eerder al genoemde boek te bekijken. Daarnaast hebben we nu ook twee audiotours: één voor kinderen en één voor volwassenen.

Veel mensen zijn al op bezoek geweest (tijdens de laatste Open Monumentendag zelfs 599 bezoekers) en nieuw voor ons is dat ook families en vriendengroepen ons museum bezoeken. Gelukkig weten de scholen ons nu weer te vinden want de loop moest daar weer in komen omdat wij in de bibliotheek geen ruimte hadden om klassen te kunnen ontvangen. Het aantrekkelijke bezoek maakt het wel noodzakelijk dat wij meer gastheren en gastvrouwen nodig hebben en ook meer rondleiders, maar daar wordt aan gewerkt.

Voor grote wisselexposities en concerten hebben we nu niet meer de ruimte, wel er is al een kleine expositie gehouden met tekeningen uit onze omgeving, het kwartet The Balcum Four had een geslaagd optreden en er is een lezing geweest over de loop van de Dommel door de eeuwen heen.

Conclusie

De onderwijzman broeder Celestinus zag hoe zijn persoonlijke interesse in de Romeinse tijd van onze omgeving zinvol gebruikt kon worden om de schooljeugd en andere geïnteresseerden te leren hoe de lokale gemeenschap snel de verworvenheden van de Romeinse wereld tot zich nam. Wij noemen dit de Romanisering van Halder. Het Instituut voor Doven steunde hem daarin en die steun bleef ook na het vertrek van Celestinus bestaan voor de mensen achter de Stichting Oudheidkundig Museum, onder de bezielende, wetenschappelijke en educatieve leiding van Bart van den Hurk. Onderdak en geld waren geen probleem, totdat een nieuwe directie van Kentalis zich minder betrokken voelde bij ons museum en wij dus weg moesten en zelfstandig verder zouden moeten gaan, of moesten stoppen, maar wij wilden dus doorgaan.

De sfeer is mooi verwoord door Bart in het voorjaarsbulletin van 2015: “Maar hoe merkwaardig het misschien ook klinkt, er was nooit sprake van een begrafenisstemming onder de medewerkers. In een uitstekende onderlinge sfeer zijn bergen werk verzet. Want behalve afbreken moesten we de hele inboedel ook nog elders onderbrengen. Naast het gedeelte over het verleden is er aandacht voor de toekomst. Onze voorzitter geeft een opsomming van de resultaten die we tot nu toe hebben bereikt om het Oudheidkundig Museum voor Sint-Michielsgestel te behouden”. Uit zijn woorden spreekt een zekere trots, en niet zonder reden! . . . En we blijven rekenen op uw hulp en steun. Die zijn immers onmisbaar. En dan gaat het niet in de eerste plaats om geldelijke steun. Nog belangrijker is voor ons het besef dat we niet alleen staan in onze pogingen om Romeins Halder te behouden voor Sint-Michielsgestel en Noord-Brabant.”

¹³ Dat digitale informatieoverdracht steeds belangrijker wordt, blijkt ook uit het aantal bezoekers aan onze website, waar sinds eind oktober 2010 een teller aan hangt. Nu, terwijl ik dit schrijf in oktober 2018, hebben 90.000 bezoekers onze website sinds april 2016 bezocht of wel 36.000 per jaar. In de jaren 2013-2015 was het bezoek nog gemiddeld 3400 per jaar, blijkt uit het jaarverslag over 2015, dus is het aantal de laatste twee jaar enorm gestegen.

En dat blijft de boodschap voor de toekomst: als museum hebben wij de steun nodig van de gemeenschap om ons werk voort te kunnen zetten. De belangrijkste partners van nu zijn het Brabants Landschap, de gemeente en de organisaties en particulieren die ons financieel en moreel hebben gesteund. Deze steun kunnen wij alleen behouden zolang het museum van belang blijft voor onze omgeving.

Bijzondere fibula mag blijven!

Roos Wijnen-Jackson

Het Museum is verheugd te mogen melden dat de in bruikleen zijnde kniefibula van de heer van Zandbeek in het museum mag blijven. De bruikleen is verlengd voor onbepaalde tijd. Het betreft een detectorvondst die gedaan is op de grens van Den Dungen en 's-Hertogenbosch.

afb. 1: De in bruikleen zijnde fibula, foto Oudheidkundig Museum Romeins Halder.

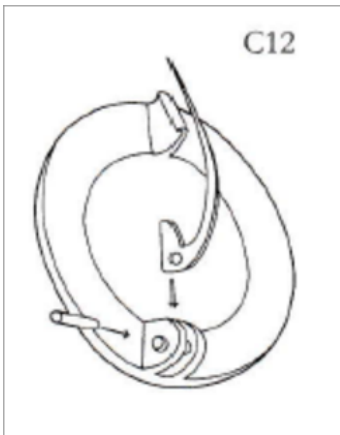
Een fibula is een soort broche/veiligheids-speld die in de Romeinse tijd gebruikt werd om kleding bijeen te houden. De spelden werden vaak, paarsgewijs gedragen op de schouders, soms verbonden met een kettinkje. Het mechanisme van de eenvoudigste types komt overeen met onze

moderne veiligheidsspelden. Dit type komt al voor in de bronstijd. In de Romeinse tijd is de fibula naast een praktisch product ook een sieraad dat status en afkomst kan aangeven. Zo zijn er specifieke soldaten, mannen en vrouwen fibulae. Ze worden gemaakt in alle beschikbare metaalsoorten, van ijzer tot en met goud, soms ingelegd met glas, stenen of email.

Beschrijving van de Fibula

Om een vondst als deze te determineren en te plaatsen wordt er naar een aantal kenmerken gekeken. Deze kenmerken zijn: materiaal, techniek, vorm en decoratie. De fibula is gemaakt van brons en is waarschijnlijk oorspronkelijk vertind of verzilverd geweest. Het gaat om een mantelspeld (fibula) van het type kniefibula met een halfronde voetplaat en een wangenscharnier aan de achterzijde van de kopplaat. De naam kniefibula is gebaseerd op de knik in de boog van de fibula, als een gebogen knie.

De naam wangenscharnier komt van de twee plaatjes die mee gegoten worden in het productieproces van de fibula. Deze plaatjes worden in een latere bewerking doorboord waarna er een naald en een as tussen geplaatst worden. De plaatjes zijn als het ware twee wangen waartussen de naald geplaatst wordt. (zie afbeelding 2).

afb. 2: Wangenscharnier. Afbeelding uit Heeren en van der Feijst.

Dit scharniertype komt voor vanaf de eerste helft van de 1e eeuw maar wordt pas in de late 1e eeuw gemeengoed. Het wangen-scharnier wordt vooral toegepast bij kniefibulae met kopplaat en schijffibulae¹⁴.

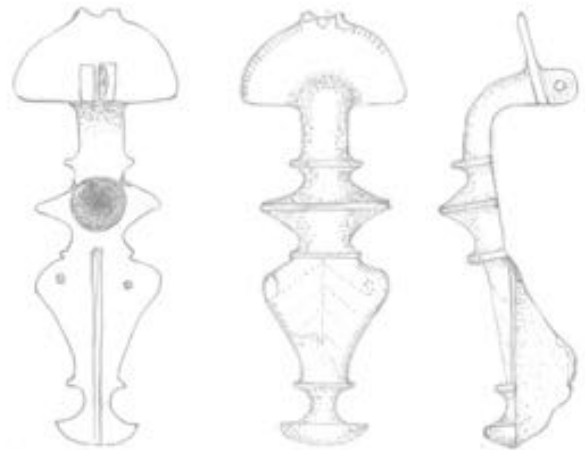
De naald van de fibula ontbreekt en de naaldhouder is beschadigd.

Vooraan op de halfronde kopplaat heeft een ringetje gezeten, dit is afgebroken. Deze ringetjes werden gebruikt om een kettinkje aan te bevestigen dat de twee fibulae met elkaar verbindt. Dit betekent dat deze fibula paarsgewijs gedragen werd.

De kopplaat en het hartvormige gedeelte van de voet zijn versierd met kleine streepjes langs de randen. De hartvorm is versierd met rijen kleine puntjes die op de nerven van een blad lijken.

Soortgelijke fibulae

Soortgelijke fibulae zijn gevonden in Oisshot, Tiel-Passewaaij en in het grafveld van Nijmegen-Hatert. Een exacte parallel is in Nederland niet gevonden.

afb. 3: Technische tekening door A. van Bergen, voor het Oudheidkundig Museum

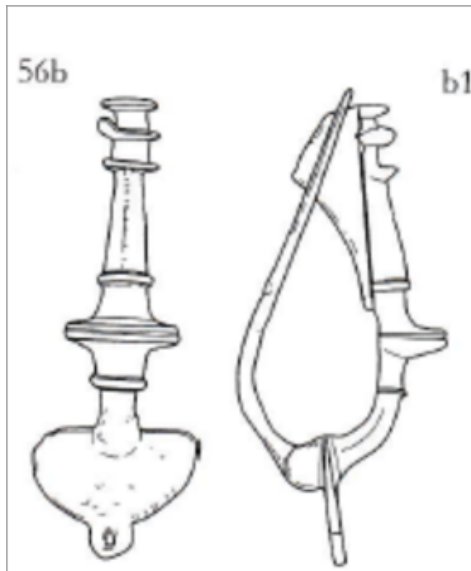
Haalebos beschrijft een fibula die veel overeenkomsten met dit exemplaar vertoont. Het is een type dat voor onze regio zeldzaam is en vooral gezien wordt in Zuid-België en Noord-Frankrijk. Het type dateert hij in de periode van keizer Hadrianus (117 tot 138 na Chr.) tot en met de Antonini (138 tot 192 na Chr.), ook het exemplaar in Haalebos heeft een oog op de kop. Haalebos meldt dat deze manier van dragen vooral bij de vrouwendracht uit die tijd hoort. Dit exemplaar is ook gevonden in een vrouwengraf in het grafveld van Nijmegen – Hatert¹⁵.

In Tiel zijn, verdeeld over verschillende vindplaatsen, in totaal 7 kniefibulae gevonden. Opvallend is dat de variatie binnen dit type behoorlijk groot is, het meest gelijkende exemplaar is vondst nummer 7-V163.599. Datering 140-190 na Chr. Type Bohme 19-18.

Lees verder op pagina 13

¹⁴ Heeren en van der Feijst, p. 13.

¹⁵ Haalebos 1990, 183, afb. 100,6.

afb. 4:
Fibula
uit

Tiel,
afbeelding uit Heeren en van der Feijst.

Onlangs is er een nieuw overzicht van fibulae in “de Lage Landen” verschenen door Stijn Heeren en Laurens van der Feijst. Zij hebben zo veel mogelijk fibulae verzameld en nader bekeken, waaruit een nieuwe, naar recent onderzoek bijgestelde, typologie ontstaan is. Dit boekwerk is bedoeld voor zowel archeologen als detectorzoekers om gevonden fibulae te determineren. In deze typologie is een nieuwe indeling gemaakt waar de *Van Zandbeekfibula* helaas niet in is opgenomen, maar wel de hierboven beschreven typen.

Er zijn twee typen die de *Van Zandbeekfibula* benaderen, dit zijn:

type 51a5, kniefibula met kopplaat, vertoont overeenkomsten met onze fibula en ook de benaming klopt, deze kniefibulae hebben wel een halfronde kopplaat, maar zijn van een kleiner formaat. Bovendien hebben ze als kenmerk een draadscharnier en geen wangenscharnier.

Veel gelijkenis is er met type 56b1 (afbeelding 4), hier omschreven als beugelfibula met halfronde kopplaat boven wangenscharnier. Dit is overigens dezelfde fibula die gevonden is in Tiel-Passewaaij (afbeelding 4). Overleg met S. Heeren heeft uitgewezen dat de fibula in ons museum behoort tot groep 56 in deze typologie¹⁶: Boogfibula met halfronde kopplaat en wangenscharnier. Heeren en van der Feijst wijken hier dus af van de eerdere determinatie (kniefibula) en hebben een nieuwe subgroep voor dit type fibulae gemaakt.

Een bredere datering

De meest gelezen datering voor dit type is de periode van keizer Hadrianus tot die van de Antonini (117-190 na Chr.), Heeren en van der Feijst stellen deze datering bij naar zeker 240 na Chr. En mogelijk van nog latere datum. Voor hun argumentatie gebruiken zij de schatvondst van Wiggensbach¹⁷ (sluitdatum 231/18) en de milliflori¹⁹ techniek die in type groep 56b2 relatief veel voorkomt. Deze techniek wordt pas laat in de 2e eeuw veel toegepast.

¹⁶ Heeren en van der Feijst, p. 354.

¹⁷ Gemeente in de Duitse deelstaat Beieren.

¹⁸ De sluitdatum is de datering van het meest recente stuk in een schatvondst.

¹⁹ Milliflori is een Italiaanse glaskunst met kleine bloemetjes of dambord patronen in glas. In de Romeinse tijd konden sieraden ingelegd worden met stenen, email of glaskunst.

Verspreiding

De nieuw opgestelde typologie heeft niet alleen gevolgen voor de datering, maar ook voor het verspreidingsgebied van dit type. Het nieuwe type 56 a/b heeft een ander verspreidingsgebied dan de kniefibulae die Haalebos beschrijft. Type 56 wordt voornamelijk gevonden in het Nederlands rivierengebied met slechts enkele uitlopers naar België en langs de Rijn naar Duitsland.²⁰

afb. 5: Vrouwendracht uit eind eerste eeuw. Uit: *Gräber, Spiegel des Lebens*

Gebruik van de fibula

Heeren en van der Feijst doen een poging om bepaalde fibulaetypen aan gebruikersgroepen toe te schrijven. Type 56, de boogfibula waar onze fibula in hun typologie bij hoort, wordt toegeschreven aan de vrouwelijke dracht, gezien het oogje voor de ketting en de diverse vondsten in vrouwengraven.

Literatuur:

Haalebos, J.K. 1990: *Het grafveld van Nijmegen-Hatert*, Beschrijving van de verzamelingen in het Provinciaal Museum G.M. Kam te Nijmegen. Katholieke Universiteit Nijmegen. p. 183.

Haffner, A. 1989: *Gräber - Spiegel des Lebens* : zum Totenbrauchtum der Kelten und Römer am Beispiel des Treverer-Gräberfeldes Wederath-Belginum, Schriftenreihe des Rheinischen Landesmuseums Trier. Mainz an Rhein.

Heeren, S. en Feijst van der, L.; 2016: *Fibulae uit de Lage Landen/ Brooches from the Low Countries*.

Heeren, S., in "Romanisering van Bataafse gemeenschappen in de Civitas Batavorum" de casus Tiel-Passewaaij. NAR 36.

²⁰ Heeren en van der Feijst, p. 147.

Aanbevelingen gemeentebestuur.

Het museum is heel blij met de morele en financiële steun van de gemeente Sint-Michielsgestel. Naast de subsidie waren de burgemeester en de wethouder van cultuur ook bereid om een aanbeveling te schrijven. Hieronder zijn beiden afgedrukt.

Burgemeester J. Pommer

Recentelijk heb ik het museum bezocht en ben zeer aangenaam verrast door de collectie en de kennis & kunde die men hier kan vergaren. De collectie van het museum is voornamelijk afkomstig van de opgravingen in Halder uit de eerste eeuwen van onze jaartelling en geven een duidelijk beeld van de romanisering in Halder en omgeving. Alle vondsten zijn bijeengebracht in het museum. Bij elkaar leveren ze een boeiend schouwspel op van het leven van toen. Zeker de reconstructies van de waterput en een pottenbakkersoven zijn de moeite waard om te bewonderen.

Wat een aanwinst om op deze interessante en educatieve wijze ontzettend veel informatie te krijgen uit de Romeinse tijd.

Het bezoeken van het museum is een must voor als je de periode van toen wilt zien, voelen en beleven. Bovendien ligt het museum op een schitterende plaats op het landgoed Haanwijk. Ook dat is al een reden om een keer naar dit museum te komen.

Wethouder L.van der Aa

Een reis naar het verleden

Op onze geschiedenis moeten we zuinig zijn. Want wat we nu verloren laten gaan, komt nooit meer terug. We zijn dat aan de volgende generaties verplicht! En dat geldt niet alleen voor ons recente verleden, maar zeker ook voor de tijd dat hier nog geen fietsen en auto's rondreden.

We mogen ons gelukkig prijzen dat we in onze gemeente tegenwoordig beschikken over de Wederopbouwschuur. Heel mooi gerestaureerd en omgebouwd tot een heus museum, midden in onze prachtige natuur. Hier wordt op een aansprekende manier een beeld gegeven van de tijd dat de Romeinen het voor het zeggen hadden aan het begin van onze jaartelling.

Er staan vele voorwerpen tentoongesteld, gevonden op ons eigen grondgebied. Voorwerpen die van alles vertellen over het dagelijks leven in die tijd. En wat ik vooral bijzonder vind: het museum is ook heel geschikt voor kinderen. Die voelen zich al snel thuis als ze hier binnenkomen. Mede dankzij de enthousiaste en deskundige wijze waarop de vrijwilligers hen meenemen in een reis naar het verleden. Het is een feest van ontdekken en van verbanden leggen, van toen naar nu.

De gemeente Sint-Michielsgestel is trots op Museum Romeins Halder. Samen met het museumbestuur doen we onze uiterste best dit stukje erfgoed te behouden voor de inwoners van de toekomst!

Artikelenserie over Romeinse munten, aflevering 1

Bert van Beek

Een van de vitrines in het museum gaat over de Romeinse munten, die in de omgeving van Halder gevonden zijn. Sinds kort staat er een touchscreen naast met informatie over de verschillende munten. In de komende bulletins willen we steeds een deel van deze informatie, die door Bert van Beek is samengesteld, publiceren. Deze keer **de uitleg over het Romeinse geldstelsel.**

Het Romeinse geldstelsel in de tijd van keizer Augustus (27 voor Chr.-14 na Chr.) was gebaseerd op de metaalwaarde van de munten en bestond uit gouden, zilveren en koperen munten. In hoofdlijnen zag het er zo uit: 1 gouden aureus = 25 zilveren denarii = 100 koperen sestertii = 400 koperen asses.

afb. 1: Van links naar rechts: Trajanus (98-117) gouden aureus (foto Nationale Numismatische Collectie), Vespasianus (69-79) zilveren denarius, Hadrianus (117-138), geelkoperen sestertius met een groen patina en Tiberius (14-37) as, ter herinnering aan zijn vergoddelijkte adoptievader Augustus.

De gouden aureus (meervoud aurei) woog oorspronkelijk 7,8 g en werd weinig in het betalingsverkeer gebruikt, wel voor schatvorming en voor grote subsidies aan bondgenoten. Wij hebben deze muntsoort niet in de collectie.

De denarius (meervoud denarii) was van ongeveer 200 v. Chr. tot ongeveer 200 na Chr. de belangrijkste Romeinse zilveren munt. Hij woog ongeveer 4 g. Het was een betaalmiddel voor middelgrote bedragen.

In de eerste eeuw na Chr. bedroeg het inkomen van een Romeinse soldaat 225 denarii per jaar. De tunica, het lange Romeinse overkleed, kostte toen bijna 4 denarii. Een modius (6,7 kg) graan kostte in Rome 2 denarii en daar kon je bijna 20 broden van bakken. En voor 1 denarius kon je ongeveer 8 liter gewone wijn kopen. Als een

soldaat zijn salaris kreeg, moest hij dus zijn denarii eerst bij een geldwisselaar omwisselen in kleingeld om in een herberg een glas wijn te kunnen drinken, want dat zilvergeld pakte de waard niet aan, dan was hij in een keer al zijn wisselgeld kwijt.

De geelkoperen sestertius woog oorspronkelijk 27 g en de roodkoperen as woog 11 g. Beide behoorden tot het kleingeld en vooral de as werd voor de dagelijkse betalingen gebruikt.

In de loop van de 3^e eeuw was het gewicht van de aureus steeds verder gedaald, de denarius verdween door de invoering van de antoninianus en daarna verdwenen ook de as en de sestertius uit de omloop. In de 4^e eeuw, tenslotte, werd de aureus opgevolgd door de lichtere solidus.

Digitale hulpmiddelen in het museum.

Pien Barendregt

Ons museum heeft een thema dat weinig aantrekkingskracht uitoefent op de gemiddelde museumbezoeker. We zullen dus veel moeten doen om de bezoekers te lokken. Tot nu toe zijn we niet ontevreden over het aantal bezoekers en zeker niet over het enthousiasme als men eenmaal binnen is. Het aanbieden van informatie met moderne media is een van de manieren om de aantrekkelijkheid van het museum te vergroten. Zeker voor de wat jongere bezoekers is dat zeer belangrijk. Maar ook de oudere bezoekers kunnen daar plezier van hebben.

Groot touchscreen.

Bij binnenkomst valt gelijk een groot tv-scherm (=touchscreen) in het oog. Dat wordt op de eerste plaats gebruikt voor onze introductiefilm, maar men kan ook door een tik op een knop (=button) bv. de website van de Romeinse Limes, de website van Brabants Landschap en onze eigen website bezoeken. Er opent zich dus een enorme hoeveelheid informatie.

Informatie mogelijkheden.

Bezoekers kunnen in het museum op verschillende manieren informatie over de collectie verkrijgen, zodat er voor ieder een ingang is om de collectie nader te bekijken. Op de vitrines en bij de objecten staan korte teksten ter verduidelijking.

De gastvrouwen en -heren stellen op verzoek een informatiemapje ter beschikking. Hierin staat gedetailleerdere informatie dan op de vitrines.

We beschikken over een audiotour. Daarvoor zijn 2 smartphone's met koptelefoon

beschikbaar. Men kan daar trouwens ook de eigen smartphone voor gebruiken, download dan de app HP Reveal van tevoren thuis, (het kan ook in het museum). Ook voor deze bezoekers is een koptelefoon beschikbaar.

Ook is het mogelijk dat een gastheer of -vrouw u rondleidt langs de vitrines en objecten.

Kleine touchscreens.

Onze jongste aanwinst zijn twee kleinere touchscreens, die bij de muntenvitrine en bij de vitrine over broeder Celestinus (de grondlegger van het museum) zijn opgesteld.

Het touchscreen bij de muntenvitrine geeft informatie over het Romeinse geldstelsel en over verschillende munten incl. afbeeldingen, die in de vitrine liggen. Men kan swipen van de ene munt naar de andere en men kan de afbeeldingen en de tekst vergroten/verkleinen.

In de vitrine over Celestinus ligt het met de hand geschreven werkboek dat hij heeft bijgehouden over de opgravingen. Het touchscreen bij deze vitrine bevat alle pagina's van dit werkboek en op deze manier is het hele boek door te bladeren. Ook hier kan men swipen en vergroten/verkleinen.

Digitale speurtocht.

En voor de jonge bezoekers 10-14 jaar beschikken we over een hoorspel dat de jongeren meeneemt op een digitale speurtocht door het museum. Het hoorspel gaat over Woutrina een meisje dat aan het begin van de jaartelling in Halder woonde en in aanraking kwam met de Romeinen. Deze activiteit maakt ook gebruik van een smartphone en de App HP Reveal. En daar zal het hopelijk niet bij blijven, onze plannen om het museum aan te passen aan de huidige tijd zijn nog niet allemaal gerealiseerd!

Vrijwilligers gezocht

Ons kleine museum heeft een kleine enthousiaste groep vrijwilligers. Maar helaas moeten we regelmatig constateren dat het niet meevalt om het museum op dinsdag en zondag open te houden.

Mocht u iemand weten, die mogelijk geïnteresseerd is, geef ons zijn/haar naam door en wij nemen contact op.
info@romeinshalder.nl

Hallo vrijwilliger !! Kom jij òòk?

Wij zijn op zoek naar vrijwilligers die als gastvrouw/-heer ons team komen versterken. Belangstelling? Neem snel contact met ons op via info@romeinshalder.nl Of kom even langs in ons museum op zondagmiddag of dinsdagmiddag tussen 12:00 uur en 16:00 uur.
 Haanwijk 5b
 Sint-Michiëlsgestel

MET STEUN VAN

Logo of a person on a globe

Logo of a stylized plant

Logo of VSBfonds. *iedereen doet mee*

Logo of St-M. *Stichting van der Linden Fonds*

Logo of Brabants Landschap. *natuur dichtbij huis*

Logo of Stichting van der Linden Fonds

Logo of BAAC. *ARCHEOLOGIE EN ROEMHISTORIE*

Logo of a gear

COLOFON

Secretariaat:
 Eikenlaan 23
 5271 RR
 Sint-Michiëlsgestel

Bankrekening Stichting Vriendenkring
 Oudheidkundig Museum

NL25 RABO 0133 6950 93

Eindredactie en vormgeving: Pien Barendregt
 en Netty Sebregts

